

วาทกรรมตงฉิน กังฉิน ในประวัติศาสตร์สงครามฝิ่น
อ่าน “การล่มสลายของราชสำนักแห่งสวรรคต: ย้อนศึกษาสงครามฝิ่น”

กรพนัช ตั้งเขื่อนขันธุ์¹

ภาพประกอบจาก www.douban.com

---

¹ ดร. กรพนัช ตั้งเขื่อนขันธุ์ อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
陈玉珊博士，泰国法政大学历史系教师
Kompanat Tungkeunkunt, History Department, Faculty of Liberal Arts, Thammasat University, Thailand
ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2557

สงครามฝิ่นเป็นหนึ่งในเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่ที่ดูเหมือนจะมีบทสรุปที่ชัดเจน สังเกตได้จากมีงานวิชาการที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก (จนกล่าวกันว่าแทบไม่เหลืออะไรให้ศึกษาได้อีก) แต่ทว่าเหมาไห่เจี้ยน (Mao Haijian 毛海建) นักประวัติศาสตร์ผู้อดทนต่อความโดดเดี่ยว ใช้เวลาถึงสิบปีในการศึกษาค้นคว้าสงครามฝิ่น ทั้งรวบรวม เรียบเรียง และประเมินเอกสารชั้นต้นปริมาณมหาศาล นำไปสู่การอธิบายและการตีความใหม่ที่ก้าวข้ามกรอบการศึกษาประวัติศาสตร์สงครามฝิ่นที่ผ่านมา ดังนั้นหนังสือของเหมาไห่เจี้ยนเรื่อง **การล่มสลายของราชสำนักแห่งสวรรค์: ย้อนศึกษาสงครามฝิ่น 《天朝的崩溃：鸦片战争再研究》** จึงเป็นผลผลิตของความพยายามในช่วงสิบปีที่นักประวัติศาสตร์เช่นเขาต้องการให้สังคมจีนเรียนรู้อดีตเพื่อเข้าใจปัจจุบัน เนื้อหาแบ่งออกเป็นแปดบท ไม่รวมบทนำ แต่ละบทเต็มไปด้วยข้อเท็จจริงที่หนักแน่นและการวิเคราะห์ที่เฉียบคม แต่ด้วยความยาวถึง 421,000 ตัวอักษร (ประมาณหกร้อยหน้า) บทความนี้จึงทำได้เพียงสรุปและเรียบเรียงประเด็นสำคัญในบทนำ “อันเนื่องมาจากฉีซานคนขายชาติ” ที่ดูให้ย้อนคิด ประวัติศาสตร์นิพนธ์สงครามฝิ่นซึ่งเป็นผลมาจาก “วาทกรรมตงฉิน กังฉิน” ที่เป็นมโนทัศน์สำคัญในประวัติศาสตร์นิพนธ์ของจีน ก่อนที่จะกล่าวถึงวาทกรรมตงฉินกังฉินมาจากไหน ใครคือตงฉิน ใครคือกังฉินในสงครามฝิ่น เราจำเป็นต้องย้อนทบทวนถึงปฐมบทของสงครามฝิ่นและเหตุการณ์อื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เห็นภาพความสัมพันธ์/ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์จีน

เมื่อตะวันตกพบตะวันออก: ความอนุเคราะห์แก่ผู้มาจากแดนไกล

ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 จีนกับตะวันตกไม่มีความสัมพันธ์ทางการทูต ชาติตะวันตกไม่ได้มีทูตประจำอาณาจักรจีน จีนเองก็ไม่เคยส่งทูตไปประจำยังชาติตะวันตกด้วยเหตุผลหลายประการ ประการหนึ่งคือ ระยะทางที่ห่างไกลไม่เอื้อต่อการคมนาคมไปมาหาสู่ระหว่างกัน แม้ว่าชาวตะวันตกจะซื้อสินค้าจากจีนเป็นจำนวนมาก เช่น เครื่องลายคราม ผ้าไหม ไบซา แต่จีนมีความต้องการสินค้าจากตะวันตกเพียงเล็กน้อย ทำให้จีนเป็นฝ่ายได้ดุลการค้ามาโดยตลอด จึงไม่เห็นความสำคัญของการค้าขายกับชาติตะวันตก อีกประการหนึ่งที่สำคัญคือ

แนวคิดเรื่อง “ราชสำนักแห่งสวรรค์” หรือ “เทียนเฉา” ภายใต้โลกทัศน์ “ใต้สวรรค์” หรือ “เทียนเซี่ย” กล่าวคือ “สวรรค์” หรือ “เทียน” เป็นผู้กำหนดความเป็นไปของสรรพสิ่ง ที่ที่มนุษย์อาศัยอยู่เรียกว่า “เทียนเซี่ย” ซึ่งหมายถึง ใต้สวรรค์ มีอาณาจักรของชาวจีนเป็นศูนย์กลางของเทียนเซี่ย ดังนั้นชาวจีนจึงเรียกดินแดนที่ตัวเองอยู่อาศัยว่า “จงกั๋ว” หรือ Middle Kingdom จักรพรรดิของอาณาจักรจีนเปรียบเสมือน “โอรสแห่งสวรรค์” หรือ “เทียนจื่อ” ราชสำนักที่โอรสแห่งสวรรค์ปกครองจึงได้รับยกย่องให้เป็น “ราชสำนักแห่งสวรรค์” หรือ “เทียนเฉา” ราษฎรที่อยู่ภายใต้การปกครองของราชสำนักแห่งสวรรค์เป็นผู้มีความเจริญทางอารยธรรมสูงสุด ในขณะที่ผู้คนในดินแดนหรืออาณาจักรอื่น หากไม่ได้รับเอกราชิตประเพณีหรือความมั่งคั่งจากราชสำนักแห่งสวรรค์ไป ก็จะถูกถือว่าเป็นผู้ไม่มีอารยธรรม จะเรียกว่านารยชนหรือ “คนเถื่อน” ก็ไม่ผิดนักในสายตาของชาวจีน หาก “คนเถื่อน” เช่นชาวตะวันตกซึ่งมีวัฒนธรรมแตกต่างจากจีนอย่างมากต้องการเดินทางมายังอาณาจักรจีน การเยือนนั้นถ้าไม่ใช่เพื่อถวายบรรณาการ ก็เพื่อเรียนรู้อารยธรรมจากจีน หรือไม่เพื่อขอความอนุเคราะห์จากราชสำนักแห่งสวรรค์ ดังนั้น ความสัมพันธ์ทางค้าระหว่างจีนกับตะวันตกจึงพิเศษออกไป พ่อค้าชาวตะวันตกจะซื้อขายแลกเปลี่ยนได้แค่ที่เมืองกวางเจา (Port of Canton) เพียงแห่งเดียวเท่านั้น โดยจะต้องผ่านสมาคมการค้าท้องถิ่นที่ได้รับสัมปทานจากราชสำนักให้ค้าขายกับชาวต่างชาติได้ ไม่มีการกำหนดเขตแดนภาษีศุลกากรแน่นอน แม้ว่าราชสำนักจะเรียกเก็บภาษีไม่สูงนัก (ประมาณ 4%) แต่ขุนนางท้องถิ่นมักร่วมมือกับสมาคมการค้าซึ่งผูกขาดการค้าเรียกเก็บภาษีตามใจชอบ ทำให้พ่อค้าชาวต่างชาติจำต้องคอยต่อรองอยู่เสมอสร้างความไม่พอใจอย่างยิ่ง

ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 การค้าขายกับจีนส่วนใหญ่อยู่ในมือของบริษัทอีสต์อินเดียแห่งอังกฤษ (East Indian Company) ในบรรดาพ่อค้าชาวต่างชาติที่ค้าขายกับจีนนั้น พ่อค้าชาวอังกฤษมีบทบาทอย่างยิ่ง อังกฤษซึ่งในขณะนั้นได้ผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรม มีการใช้เครื่องจักรแทนที่แรงงานคน ทำให้อังกฤษต้องการตลาดในการระบายสินค้าที่ผลิตได้เพิ่ม

ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2557

มากขึ้น การที่จีนจำกัดปริมาณการค้าขายไม่เป็นผลดีต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจของอังกฤษ ในขณะที่ตัวกันการที่อังกฤษยึดเมืองท่าการค้าในอินเดียได้ยิ่งทำให้ความมั่นใจในการขยายอิทธิพลทางการค้าไปยังโลกตะวันออกเพิ่มมากขึ้นด้วย อังกฤษคาดว่าความยากลำบากในการค้าขายนั้นน่าจะมาจากตัวขุนนางท้องถิ่นเป็นหลัก หากความทราบถึงจักรพรรดิเฉียนหลงผู้ทรงพระปรีชาสามารถแล้ว ย่อมก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้ ในปี 1792 จักรพรรดิเฉียนหลงมีพระชนมายุครบ 80 ปี อังกฤษจึงส่งคณะทูตชุดใหญ่เดินทางมาถวายพระพรเพื่อหาโอกาสในการเจรจาต่อรองกับจักรพรรดิเฉียนหลงในปี 1793 คณะทูตดังกล่าวนำโดย George Macartney ได้เตรียมกองทัพเรือเกียรติยศ และข้าวของเครื่องใช้ชั้นเลิศถวายแด่จักรพรรดิเฉียนหลง และยังกำชับให้ทุกคนในคณะทูตปฏิบัติตามจารีตประเพณีของจีนอย่างเคร่งครัด คณะทูตได้ยื่นขอเสนอให้กับเฉียนหลงดังต่อไปนี้ ประการแรก อังกฤษขอสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน ซึ่งสามารถแลกเปลี่ยนทูตไปประจำยังสองฝ่ายได้ ประการที่สอง อังกฤษขอให้จีนเปิดเมืองท่าในการค้าขายกับต่างชาติเพิ่มมากขึ้น ประการที่สาม อังกฤษขอให้จีนกำหนดเขตแดนทางศุลกากรให้ชัดเจน ประการสุดท้าย อังกฤษขออนุญาตใช้เกาะเล็กๆ ของจีนเป็นสถานีการค้าและที่พักสำหรับพ่อค้าชาวอังกฤษ

แม้ว่าจักรพรรดิเฉียนหลงจะพึงพอพระทัยและให้การต้อนรับคณะทูต Macartney เป็นอย่างดี แต่จักรพรรดิเฉียนหลงก็ยังทรงมองว่าเหมือนคณะทูตบรรณาการทั่วๆ ไป ไม่มีเหตุอันควรที่จะต้องทำตาม จึงปฏิเสธข้อเสนองานของคณะทูต Macartney ไป การเจรจาระหว่างจีนกับอังกฤษเป็นอันต้องล้มเหลว แม้ว่าอังกฤษจะพยายามส่งคณะทูตภายใต้การนำของ William Amherst มาเจรจากับจีนอีกเป็นครั้งที่สอง ในสมัยจักรพรรดิเจียซิง ปี 1816 แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเช่นกัน ประเด็นสำคัญที่มักถกเถียงกันสำหรับการพบกันระหว่างโลกตะวันตกและตะวันออก คือ Macartney ได้แสดงการค่านับแบบจีนโดยการคุกเข่าลงเอาหน้าผากแตะพื้นหรือ “เคอโถว” หรือไม่ ถ้ามองกันตามโลกทัศน์แบบตะวันตก ทูตถือเป็นตัวแทนประมุขของประเทศ ซึ่งในความสัมพันธ์ทางการทูตสมัยใหม่ รัฐทั้งสองย่อมเท่าเทียมกัน ดังนั้น คณะทูต Macartney อาจจะปฏิเสธที่จะแสดงการค่านับแบบจีน เป็นเหตุให้

จักรพรรดิปฏิเสธข้อเสนอก็เป็นได้ อย่างไรก็ตาม ในเอกสารภาษาจีนได้บันทึกว่า Macartney ได้แสดงการคำนับโดยการคุกเข่าหน้าฉากแต่พื้นจริง เพราะสำหรับจักรวรรดิจีนแล้ว การรักษาริถีประเพณีจีนถือเป็นสิ่งสำคัญสูงสุดที่ราชสำนักพึงรำลึกไว้เสมอ ซึ่งคนต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนเถื่อนต้องปฏิบัติตามด้วย หากคนเถื่อนเข้าใจและปฏิบัติตามจารีตประเพณีจีน ราชสำนักก็อาจจะให้ “ความอนุเคราะห์แก่ผู้มาจากแดนไกล” (Cherishing men from afar 怀柔远人) เป็นการตอบแทน ดังนั้นการพบกันระหว่างตะวันออกกับตะวันตกจึงแสดงให้เห็นถึงการปะทะกันของโลกทัศน์ทางการค้า วัฒนธรรมและจารีตประเพณีของทั้งสองด้วย

สงครามฝิ่น vs สงครามการค้า

ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 จีนไม่ได้มีความต้องการสินค้าจากชาติตะวันตกมากนัก แต่ความต้องการบริโภคสินค้าจากจีนของชาติตะวันตกกลับสูงขึ้น เมื่อชาจากโลกตะวันออกได้เข้าสู่ดินแดนยุโรปได้ทำให้เป็นนิยมอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ชาวอังกฤษที่นิยมดื่มชาเพิ่มขึ้น ทำให้จีนเป็นฝ่ายได้เปรียบด้านดุลการค้า และสร้างความไม่สมดุลย์ทางการค้า (trade imbalance) ระหว่างจีนกับอังกฤษ ดังนั้น อังกฤษจึงต้องพยายามดึงดุลการค้ากลับมา อังกฤษเล็งเห็นว่า ฝิ่น (opium) เป็นสินค้าที่ตนเองมีอยู่ ซึ่งเพาะปลูกอย่างแพร่หลายในอาณานิคมอย่างอินเดีย จึงพยายามทำให้ฝิ่นเป็นสินค้าที่ชาวจีนมีความต้องการบริโภคเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ในระยะแรก อังกฤษลักลอบขายฝิ่นในจีนก่อนจนกระทั่งเป็นที่นิยมในหมู่ชาวจีน ยิ่งความต้องการบริโภคฝิ่นในจีนนั้นเพิ่มมากขึ้นเท่าไร ยิ่งส่งผลให้การลักลอบขายฝิ่นขยายวงกว้างมากขึ้นเท่านั้น ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือทั้งจากพ่อค้าและขุนนางจีนเองด้วย

การลักลอบค้าฝิ่นทำให้ดุลการค้าระหว่างจีนและอังกฤษเกิดการเปลี่ยนแปลง เมื่อแร่เงินในท้องพระคลังของราชสำนักชิงไหลออกนอกประเทศ อังกฤษซึ่งได้ผลประโยชน์จากการค้าฝิ่นกลายเป็นฝ่ายได้ดุลทางการค้า ภาวะเงินตราไหลออกนอกประเทศก่อให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจและปัญหาทางสังคมตามมา เนื่องมาจากการแพร่ระบาดของฝิ่น เงินถูกนำไปซื้อฝิ่น

และนอกจากนี้ยังทำให้เงินขาดแรงงานในการผลิตอีกด้วย แสดงให้เห็นปัญหาสำคัญ 2 มิติของจีนในขณะนั้นคือด้านเศรษฐกิจ (เงินไหลออกนอกประเทศ) และปัญหาด้านสังคม (การขาดแรงงาน) ไม่นับปัญหาสุขภาพที่ตามมาด้วย

สังคมจีนเป็นสังคมที่เน้นศีลธรรม (morality) สูงตามคติของขงจื้อ ดังนั้น ฝิ่นจึงถูกมองว่าเป็นของผิดศีลธรรม และเมื่อปัญหาด้านศีลธรรมนี้ได้สร้างปัญหาทางสังคมด้วยยิ่งทำให้ราชสำนักชิงต้องหาทางแก้ไขอย่างเร่งด่วน ในสมัยจักรพรรดิเต้ากวางจึงได้มีการประชุมเพื่อพิจารณาหามาตรการจัดการปัญหาการลักลอบค้าฝิ่น ขุนนางจีนเสนอทางออกไว้ 3 ทางคือ 1) การทำให้ฝิ่นถูกกฎหมายแล้วเก็บภาษี 2) ใช้วิธีแลกเปลี่ยนระหว่างฝิ่นกับใบชา 3) ผลิตฝิ่นเองและขายแข่งกับอังกฤษ แต่ท้ายที่สุดแล้วขุนนางกลุ่มอนุรักษนิยมในราชสำนักเสนอว่าห้ามมิให้มีการเสฟฝิ่นและค้าฝิ่นอย่างเด็ดขาด เพราะเชื่อมั่นว่าถ้าไม่มีคนเสฟก็จะมีคนขาย ถ้าไม่มีคนขายก็จะมีคนซื้อ จักรพรรดิเห็นด้วยกับแนวคิดนี้ แม้ว่าจะมีผู้คัดค้านว่าสุดโต่งเกินไป จักรพรรดิเต้ากวางจึงมอบหมายให้ขุนนางฝ่ายอนุรักษนิยมหลินเจ้อสวีเป็นผู้แทนพระองค์เดินทางไปปราบปรามการค้าฝิ่นที่กวางเจา

เมื่อหลินเจ้อสวีไปถึงยังกวางเจา ได้ออกประกาศตักเตือนพ่อค้าชาวอังกฤษว่าจะยึดฝิ่น และห้ามมิให้นำฝิ่นเข้ามาในจีนอีก แต่พ่อค้าอังกฤษไม่เชื่อ มีหน้ซ้ำยังเข้าใจว่าเป็นการขู่เพื่อเรียกภาษีเพิ่ม หลินเจ้อสวีจึงเริ่มดำเนินการตามที่ประกาศเตือนไว้อย่างจริงจัง การทำลายฝิ่นยิ่งทำให้จักรพรรดิเต้ากวางดีใจเป็นอย่างยิ่ง ด้านอังกฤษ ผู้ตรวจการพาณิชย์ชาลส์ เอลเลียต นำเรื่องที่ว่าพ่อค้าชาวอังกฤษถูกยึดและทำลายฝิ่นแจ้งต่อรัฐบาลอังกฤษเพื่อขอความช่วยเหลือ เมื่อรัฐบาลอังกฤษได้ทราบข่าวจากเอลเลียต จึงส่งผู้บัญชาการทหารเรือจอร์จ เอลเลียต นำทัพมากดดันจีน เรียกร้องให้จีนชดเชยค่าเสียหาย และยกเลิกข้อตกลงทางการค้าแบบเดิม จีนไม่ยอมเจรจาท้าให้อังกฤษประกาศทำสงคราม โดยในยกแรก กองทัพจีนเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ทำให้จักรพรรดิเต้ากวางทรงโกรธหลินเจ้อสวีมาก ถึงขั้นเนรเทศไปชายแดน แล้วให้ขุนนางฉีซ่านมารับหน้าที่แทน

ฉีซ่านส่งคนไปสำรวจความพร้อมของกองทัพอังกฤษ จึงได้รู้ว่าแสนยานุภาพของอังกฤษนั้นเหนือกว่าจีนมาก จึงไม่เห็นด้วยกับการใช้กำลังเข้ารับมือกับการรุกรานของอังกฤษ แต่พยายามใช้วิธีการเจรจาเพื่อหาข้อยุติความขัดแย้งระหว่างจีนกับอังกฤษตามความประสงค์ของจักรพรรดิเต้ากวาง อังกฤษเรียกร้องข้อเสนอก็คือ 1. ชดใช้ค่าเสียหายของฝิ่นที่ถูกทำลาย 2. ชดเชยค่าปฏิกรรมสงคราม 3. ยกเลิกการกีดกันทางการค้า 4. เปิดเมืองท่าค้าขายเพิ่มมากขึ้น 5. ยอมให้อังกฤษเข้าฮ่องกงเพื่อเป็นสถานีการค้า แต่สุดท้ายแล้วราชสำนักจีนไม่ตกลง อังกฤษเองก็ไม่ต้องการเจรจา สงครามดำเนินต่อมาจนกระทั่งทัพอังกฤษใกล้จะโจมตีนานกิง ราชสำนักจีนเห็นว่าไม่มีทางเอาชนะได้แล้ว จึงยอมรับข้อเสนองของอังกฤษ นำไปสู่สนธิสัญญานานกิงในที่สุด และข้อเสนองของอังกฤษเคยเรียกร้องก็รวมอยู่ในสนธิสัญญานานกิงนี้

วาทกรรมตงฉิน กังฉิน กับประวัติศาสตร์นิพนธ์สงครามฝิ่น

วาทกรรม เป็นสิ่งที่คนพูดกันเขียนกันในยุคๆ หนึ่งโดยสัมพันธ์โยงใยกับเงื่อนไขทางสังคมและกรอบความรู้ที่มาคอยกำกับว่าสิ่งใดที่พูดออกมาแล้วเป็นที่ยอมรับหรือไม่เป็นที่ยอมรับ (นพพร 2552) ในภาษาจีนมีคำเรียกคนดี/คนชั่วที่รู้จักกันว่าตงฉิน/กังฉิน ตงฉิน ในภาษาจีนกลาง คือ จงฉิน 忠臣(จง แปลว่า ซื่อสัตย์ จงรักภักดี ฉิน แปลว่าขุนนาง) หากแปลตรงตามอักษรแล้วจะหมายถึง ขุนนางผู้จงรักภักดี ในขณะที่คำว่ากังฉิน หรือเจียนฉิน 奸臣 ในภาษาจีนกลาง (เจียน แปลว่า ชั่วร้าย ททรยศ) หมายถึง ขุนนางที่ไม่จงรักภักดีหรือซื่อสัตย์ ซึ่งตรงกันข้ามกับตงฉิน แนวคิดตงฉิน/กังฉินนี้สอดคล้องกับคติในเรื่องการจัดระเบียบสังคมตามคติขงจื๊อ กล่าวคือ สังคมจะดีงามได้เมื่อคนในสังคมนั้นรู้จักถึงสถานะและบทบาทของตนเอง รู้ว่าตนเองเป็นใครและต้องทำหน้าที่อะไร เช่น ในความสัมพันธ์ระหว่างขุนนางกับกษัตริย์ตามคติขงจื๊อ ขุนนางมีหน้าที่ต้องซื่อสัตย์และจงรักภักดีกับกษัตริย์ ดังนั้น ขุนนางที่ซื่อสัตย์จงรักภักดีจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดี ส่วนขุนนางที่ไม่จงรักภักดีจึงถูกประณามว่าเป็นคนชั่ว ด้วยความที่คติขงจื๊อกลายมาเป็นอุดมการณ์หลักในสังคมจีน แนวคิดตงฉิน/กังฉิน

ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2557

จึงกลายเป็นวาทกรรมหลักและถูกนำมาใช้ในงานเขียนประวัติศาสตร์ด้วย แม้ว่าประวัติศาสตร์อาจถูกประกอบขึ้นจากเรื่องราวที่มีอยู่จริงในอดีต แต่เมื่อนำเรื่องราวเหล่านั้นมาเขียนประวัติศาสตร์แล้วไม่ได้มีแค่เหตุการณ์ในอดีต หากแต่มีกรอบบางอย่างที่นำมาใช้กำกับเรื่องเล่าเหล่านั้น ซึ่งกรอบอันนั้นเป็นตัวกำหนดที่ทำให้บุคคลในประวัติศาสตร์อาจเป็นคนดีหรือกลายเป็นผู้ร้ายได้ ดังนั้น วาทกรรมตงฉินกัฉินจึงกลายเป็นกรอบสำคัญที่มีอิทธิพลต่อประวัติศาสตร์นิพนธ์จีนเป็นอย่างยิ่ง

สงครามระหว่างจีนและอังกฤษในครั้งนั้น นั้น จีนเรียกว่าสงครามฝิ่น (Opium War) แต่อังกฤษเรียกว่าสงครามการค้า (Trade War) จะเห็นได้ว่าการแก้ปัญหาการลักลอบค้าฝิ่นก็เป็นการเมืองภายในราชสำนักชิงเองด้วย ระหว่างฝ่ายสนับสนุนให้ใช้กำลังต่อต้านคนเถื่อน (剿夷派) กับฝ่ายสนับสนุนให้มีการเจรจากับคนเถื่อน (抚夷派) ซึ่งภายหลังฝ่ายแรกนำโดยหลินเจ้อสวีถูกวาดภาพให้เป็นตงฉิน และฝ่ายหลังนำโดยฉีชานกลายเป็นกัฉิน ยิ่งไปกว่านั้น ประวัติศาสตร์นิพนธ์จีนแบบจารีตยังอธิบายว่า ความพ่ายแพ้ในสงครามฝิ่นมาจากการที่ฉีชานยอมเจรจากับฝ่ายอังกฤษ ไม่ยอมสู้จนถึงที่สุด ซึ่งงานของเหมาไห่เจี้ยนอธิบายว่าการกล่าวโทษ/ประนามทั้งหมดไปที่ฉีชาน มีมาตั้งแต่สมัยสงครามฝิ่นยังคงดำเนินอยู่จนกระทั่งสงครามสิ้นสุดลง ความเลวของฉีชานยังได้รับการบอกต่อจนกระทั่งปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ ฉีชานจึงถูกประนามและวาดภาพให้เป็น “กัฉิน” แห่งราชวงศ์ชิง

เหมาไห่เจี้ยนอธิบายต่อไปว่าอันที่จริงคนที่ได้รับประโยชน์มากที่สุดจากการประนามฉีชานว่าเป็นคนเลว คือ จักรพรรดิเต๋ากวง ในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จักรพรรดิถือเป็นผู้มีอำนาจสูงสุด ในฐานะโอรสแห่งสวรรค์ผู้ฉลาดปราดเปรื่อง ผู้ไม่เคย/ควรกระทำผิด แม้ว่าจักรพรรดิจะมีอำนาจอย่างแทบสมบูรณ์แบบ แต่ไม่ควร/ต้องแบบรับความรับผิดชอบเท่าๆกันในทุกๆเรื่อง แต่ว่าหากผู้คนในสมัยนั้นจะวิจารณ์การเมืองการปกครอง อย่างมากจึงทำได้เพียงวิจารณ์ขุนนาง ด้วยเหตุนี้ประวัติศาสตร์นิพนธ์จีนแบบจารีตจึงอยู่ภายใต้กรอบคิดตงฉิน/กัฉิน กัฉิน หลอกหลวงจักรพรรดิ ใช้อำนาจโดยมิชอบเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว ฉ้อราษฎร์บังหลวง คิดร้ายต่อบ้านเมือง หากกำจัดกัฉินไปได้ แล้วให้ขุนนางตงฉินได้ปกครอง

บ้านเมืองแทน ประชาชนก็จะเป็นสุขอีกครั้ง ด้วยกรอบคิดแบบนี้เอง ทำให้จักรพรรดิไม่ต้องรับผิดชอบโดยตรงต่อความผิดพลาด/ความเลวร้ายที่เกิดขึ้น อย่างมากก็ถูกวิจารณ์ว่าใช้คนไม่เป็น แล้วปล่อยให้กังฉินรับผิดชอบ กลายเป็นแพะรับบาปในที่สุด หากไม่อย่างนั้น การวิพากษ์วิจารณ์จักรพรรดิโดยตรงก็จะเป็นคู่มือจารีตที่เรียกว่า “หลี่” ตามคติของจื๊อ ซึ่งเป็นสิ่งที่เหล่าผู้ดีมีการศึกษาไม่ควรทำ/ต้องไม่ทำ ดังนั้น แม้วานโยบาย “เจรจา” อาจจะมาจากจักรพรรดิเต้ากวง แต่เมื่อการเจรจาล้มเหลว จึงผลักความรับผิดชอบนั้นไปให้กับฉีชาน ในทางตรงข้าม หากการเจรจาประสบความสำเร็จ ก็อาจจะยกย่องว่าเป็นผลงานของจักรพรรดิผู้ฉลาดปราดเปรื่อง ฉีชานในฐานะขุนนางที่น้อมนำพระราชดำริไปปฏิบัติอาจจะไม่ได้รับการยกย่องมากมายก็เป็นได้ อันที่จริง หลักฐาน/เอกสารปวงศ.ในขณะนั้นได้แสดงให้เห็นกระบวนการการเจรจานั้นเกี่ยวข้องกับขุนนางอีกหลายคนที่ต้องรับผิดชอบร่วมกัน แต่กระนั้นไม่มีใครสักคนที่กล้ากล่าวโทษจักรพรรดิเต้ากวง

จะเห็นได้ว่าหลังสงครามฝิ่นจีนยังเจอสงครามกับต่างชาติมาตลอดจนกระทั่งทศวรรษที่สามสิบและสี่สิบกับญี่ปุ่น คนที่สนับสนุนให้มีการเจรจา ภายหลังยอมจำนน มันโดนตำว่าขายชาติ (เจรจา—ยอมแพ้—ขายชาติ) วิธีคิดแบบนี้ถูกนำมาใช้กับงานเขียนทางประวัติศาสตร์ ความคับแค้นใจที่มีต่อศัตรูอย่างพวกจักรวรรดินิยมส่งผล (ทั้งรู้และไม่รู้ตัว) ต่อนักประวัติศาสตร์ ผนึกกำลังกับความคิดเชิงจารีตในเรื่องความดีความชั่ว ฝ่ายต่อต้านผู้รุกรานคือคนดี ฝ่ายเจรจากับผู้รุกรานคือคนชั่ว/เลว งานเขียนประวัติศาสตร์จึงกลายเป็นเครื่องมือในการโฆษณาชวนเชื่อ (propaganda) ในที่สุด ผ่านการผลิตซ้ำของวาทกรรมตงฉิน กังฉิน ที่นำมาใช้อธิบายคู่ตรงข้ามอย่างง่าย ๆ ดังเช่นกรณีฉีชานกับหลินเจ้อสวี วาทกรรมนี้จึงเป็นกับดักในการศึกษา วิเคราะห์ ประเมิน กระทั่งมองไม่เห็นปัญหา/ความซับซ้อน/ความหลากหลายของเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้น

วาทกรรมตงฉินกัฉิน: บทเรียนจากสงครามฝิ่น

เหมาไท่เจี้ยนได้ตั้งข้อสังเกตว่าความพ่ายแพ้ของจีนในสงครามฝิ่นควรจะสรุปว่าเป็นเพราะโครงสร้างเชิงจารีตที่ล้าหลังของจีน หรือเพราะกัฉินฉินชานชายชาติ เส้นทางที่ถูกต้องของจีนในขณะนั้นคือการปฏิรูปโครงสร้างเชิงจารีตอย่างถึงรากถึงโคน หรือแค่ใช้ขุนนางที่สนับสนุนการต่อต้านอย่างหลินเจ้อสวี อย่างแรกเป็นการมองปัญหาจากมุมมองของสังคมจีน หากจะแก้ไขก็ทำได้ยาก ในขณะที่อย่างหลังเน้นที่ความดีความชั่วของมนุษย์ ซึ่งเมื่อเทียบกันแล้วน่าจะง่ายกว่ากันมาก ทว่าทั้งสองอย่างนี้ล้วนแต่แสดงให้เห็นการรับรู้ที่แตกต่างกัน **ถ้าเรามองแต่ความดีความชั่วของคน เราก็ไม่เห็นปัญหาในเชิงโครงสร้าง**

การย้อนศึกษาสงครามฝิ่นของเหมาไท่เจี้ยนทำให้เราเห็นว่า แม้เราจะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ได้ ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงผลแพ้ชนะของสงครามได้ แต่เมื่อนักประวัติศาสตร์ศึกษาวิเคราะห์มักจะสังเกตเห็นถึงโอกาสในความเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้น ซึ่งเหมามองว่าเป็น “ทางออกที่ไม่ถูกเลือก” “ทางเลือกที่ไม่ถูกใช้” หากย้อนกลับไป 150 ปี ก่อนจากมุมมองของคนปัจจุบันจะเห็นถึง**ความหมายของสงครามฝิ่น** เพราะหลังสงครามฝิ่นเป็นต้นมา จีนต้องประสบกับภัยสงครามจากชาติมหาอำนาจอื่น ๆ อีกนับไม่ถ้วน ชาวจีนต้องทนทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสเพื่อแสวงหาทางออกสู่ความเป็นสมัยใหม่

ความหมายที่แท้จริงของสงครามฝิ่นก็คือ การใช้สงครามและอาวุธเตือนให้จีนตระหนักว่าจีนจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้าสู่โลกใหม่ได้แล้ว แน่แน่นอนว่าเรามีเหตุผลที่จะผลักรถะทั้งหมดให้กับประวัติศาสตร์ ซึ่งที่จริงแล้วมีเหตุผลมากมายที่เรานำมาช่วยอธิบายได้ เช่น ภัยคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตก ความอ่อนแอทางเศรษฐกิจ จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นต้น แต่ทว่า**สิ่งที่เราเห็นได้น้อยมากในประวัติศาสตร์คือ การฉกฉวยได้ในระหว่างนั้นตัวเราเองได้ทำอะไรผิดพลาดไปบ้าง**

เหมาไท่เจี้ยนกล่าวว่าไว้ว่า คุณค่าพื้นฐานของประวัติศาสตร์ก็คือชี้ให้เห็นข้อผิดพลาด ซึ่งก็คือบทเรียนของความพ่ายแพ้ ในความหมายเช่นนี้ สิ่งที่ชาติหนึ่งจะได้เรียนรู้จากความ

ผิดพลาด/พ่ายแพ้ ย่อมมากกว่าผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้จากชัยชนะ ชัยชนะทำให้คนฮึกเหิม ความพ่ายแพ้ทำให้คนครุ่นคิด และประเทศชาติที่มีคนครุ่นคิดย่อมมีศักยภาพในการพัฒนามากกว่าชาติที่มีแต่คนยโสโอหัง การอ่าน“การล่มสลายของราชสำนักแห่งสวรรคต: ย้อนศึกษาสงครามฝิ่น” นอกจากจะสัมผัสได้ถึงสายลมแห่งความเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้นกับจีนในโลกสมัยใหม่แล้ว ยังเป็นกระจกสะท้อนให้ผู้อ่านทบทวนเหตุการณ์ในห้วงเวลาปัจจุบันได้อีกด้วย

บรรณานุกรม

- 蒋廷黻 2001 《中国近代史》，上海古籍出版社。
- 毛海建 2005 《天朝的崩溃：鸦片战争再研究》，三联书店。
- Hevia, James L. 2005 *Cherishing Men from Afar: Qing Guest Ritual and the Macartney Embassy of 1793*. Duke University Press Books.
- Hsü, Immanuel C. Y. “The Secret Mission of The Lord Amherst on The China Coast, 1832,” *Harvard Journal of Asiatic Studies* Vol. 17, No. 1/2 (Jun., 1954), pp. 231-252.
- นพพร ประชากุล 2552 *ยกอักษรร ย้อนความคิด เล่มหนึ่ง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน